

ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΟΥΣ ΒΑΤΡΑΧΟΙ

SIGLA

R = Ravenna, Bibl. Classense, 429 (olim 137,4A) (perg.)	saec. X
V = Venezia, Bibl. Marciana, gr. 474 (perg.; m. ^{1,2,3} in <i>Ranis</i>)	saec. XI ex. vel XII in.
Md = Madrid, Bibl. Nacional, 4683 (pars antiqua: <i>Pl.</i> 1-528, <i>Nu., Ra.</i> 1-959)	saec. XII? (pars rec. XVI)
A = Paris, Bibl. Nationale, anc. fonds gr. 2712 (perg.)	ca. 1300
K = Milano, Bibl. Ambrosiana, C 222 inf. (alt. man. f. 92 ad <i>Ra.</i> 797; f. 100 = <i>Ra.</i> 1198-1250 vacuum)	ca. 1300
M = Milano, Bibl. Ambrosiana, L 39 sup.	ca. 1326
P1 = Paris, Bibl. Nationale, suppl. gr. 463 (correctiones et scholia manu Demetrii Triclinii)	saec. XIV in.
P2 = Paris, Bibl. Nationale, suppl. gr. 135	saec. XIV
U = Vaticano, Bibl. Apostolica, <i>Urbina</i> gr. 141	saec. XIV
Va = Vaticano, Bibl. Apostolica, <i>Barberinianus</i> gr. 126	saec. XIV
Θ = Firenze, Bibl. Laurenziana, conv. soppr. 140	saec. XIV
E = Modena, Bibl. Estense, α.Υ.5.10	saec. XIV ex. vel XV in.
ϖ = consensus codicum (et testium) praeter laudatos	
<i>l</i> = lapis Rhodius (ed. I. Pugliese Carratelli, «Dioniso» VIII, 1940, 119-123 [vv. 454-459])	saec. I a.C.
<i>pap.</i> ¹ = <i>P. Oxy.</i> XI 1372 (vv. 44-50, 85-91, 840-861, 879-902) = <i>CGFP</i> 49	saec. V
<i>pap.</i> ² = <i>P. Berol.</i> 13231, <i>Berliner Klassikertexte</i> V 2,18 (vv. 234-263, 273-300, 404-410, 607-611) = <i>CGFP</i> 50	saec. V/VI
<i>schol.</i> = lectiones quae in scholiis inveniuntur	
<i>t</i> = editio quae dicitur 'Tricliniana' (codd. P1 ^c , <i>Vaticanus</i> gr. 1294, <i>Holkhamicus</i> gr. 88, etc.)	
<i>Suda</i> = lectiones <i>Lexici</i> quod <i>Suda</i> dicitur	
<i>Ald.</i> = editio <i>Aldina</i> (a. 1498)	
^{ac} = ante correctionem	
^{pc} = post correctionem	
^{v.1} = varia lectio	
^γ = varia lectio vocabulo γρ(άφεται) notata	
^{γϖ} = varia lectio vocabulis τινες, διχῶς vel sim. notata	
^λ = lemma scholii	

ΥΠΟΘΕΣΕΙΣ

I (ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΒΑΤΡΑΧΩΝ ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΟΥΣ)

Διώνυσός ἐστι μετὰ θεράποντος Ξανθίου κατὰ Εὐριπίδου πόθον εἰς Ἄϊδου κατιών. ἔχει δὲ λεοντὴν καὶ ῥόπαλον, πρὸς τὸ τοῖς ἐντυγχάνουσιν ἐκπληξιν παρέχειν. ἐλθὼν δὲ ὡς τὸν Ἡρακλέα πρότερον ἵνα ἐξετάσῃ τὰ κατὰ τὰς ὁδοὺς, ἢ καὶ αὐτὸς ἐπὶ τὸν Κέρβερον ᾄγεται, καὶ ὀλίγα ἄττα περὶ τῶν τραγικῶν τούτῳ διαλεχθεὶς, ὁρμᾷ πρὸς τὸ προκειμένον. ἐπεὶ δὲ πρὸς τῇ Ἀχερουσίᾳ λίμνῃ γίνεται, ὁ μὲν Ξανθίας διὰ τὸ μὴ συννευμακιχρῆνα τὴν περὶ Ἀργινοῦσας ναυμαχίαν ὑπὸ τοῦ Χάρωνος οὐκ ἀναληφθεὶς περὶ τὴν κύκλω πορεύεται. ὁ δὲ Διώνυσος δύο ὀβολῶν περιαιούται, προσπαίζων ἅμα τοῖς κατὰ τὸν πόρον ᾄδουσι βατράχοις καὶ γελωτοποιῶν.

μετὰ ταῦτα ἐν Ἄϊδου τῶν πραγμάτων ἦδη χειριζομένων οἱ τε μύσται χορεύοντες ἐν τῷ προφανεῖ καὶ τὸν Ἰακχὸν ᾄδοντες ἐν χοροῦ σχήματι καθορῶνται, ὁ τε Διώνυσος μετὰ τοῦ θεράποντος εἰς ταῦτ' ἔρχεται τούτοις. τῶν δὲ προηδικομένων ὑπὸ Ἡρακλέους προσπλεκομένων τῷ Διονύσῳ, διὰ τὴν ἐκ τῆς σκευῆς ἄγνοιαν, μέχρι μὲν οὖν τινος οὐκ ἀγγελιοῦς χεϊμάζονται, εἶτα μέντοι γὰρ ὡς τὸν Πλούτωνα καὶ τὴν Περσέφρατταν παραχθέντες ἀλεύρας τυγχάνουσιν. ἐν δὲ τούτῳ, ὁ μὲν τῶν μυστῶν χορὸς περὶ τοῦ τὴν πολιτείαν ἐξισῶσαι καὶ τοὺς ἀτίμους ἐντίμους ποιῆσαι χιτῆρας τινῶν πρὸς τὴν τῶν Ἀθηναίων πόλιν διαλέγεται.

τὰ δὲ λοιπὰ τοῦ δράματος μονόκωλα, ἄλλως δὲ τερπνὴν καὶ φιλόλογον λαμβάνει σύστασιν. παρρησιάζεται γὰρ Εὐριπίδης Αἰσχύλῳ περὶ τῆς τραγικῆς διαφερόμενος, τὸ μὲν ἔμπροσθεν Αἰσχύλῳ παρὰ τῷ Ἄϊδι βραβεῖον ἔχοντος καὶ τὸν τραγωδικὸν θρόνον, τότε δὲ Εὐριπίδου τῆς τιμῆς ἀντιποιησάμενου, συστήσαντος δὲ τοῦ Πλούτωνος αὐτοῖς τὸν Διώνυσον ἀκροατὴν, ἐκάτερος αὐτοῖν λόγους πολλοὺς καὶ ποικίλους ποιεῖται, καὶ τέλος πάντα ἔλεγον καὶ πᾶσαν βάσανον οὐκ ἀπιθάνως ἐκατέρου κατὰ τῆς θατέρου ποιήσεως προσαγαγόντος, κρίνας παρὰ προσδοκίαν ὁ Διώνυσος τὸν Αἰσχύλον νικᾶν, ἔχων αὐτὸν ὡς τοὺς ζῶντας ἀνέρχεται.

τὸ δὲ δράμα τῶν εὐ πάνυ καὶ φιλολόγως πεποιημένων. ἐδιδάχθη ἐπὶ Καλλίου ἄρχοντος τοῦ μετὰ Ἀντιγένη διὰ Φιλωνίδου εἰς Λήγνα. πρῶτος ἦν Φρόνιχος β' "Μούσσης": Πλάτων τρίτος "Κλεοφῶντι". οὗτα δὲ ἐθαμάσθη τὸ δράμα διὰ τὴν ἐν αὐτῷ παρόβασιν ὥστε καὶ ἀνεδιδάχθη, ὡς φησι Δικαίαιχος (fr. 84 W.).

[οὗ δεδήλωται μὴν ὅπου ἐστὶν ἡ σκηνὴ εὐλογώτατον δ' ἐν Θήβαις, καὶ γὰρ ὁ Διώνυσος ἐκεῖθεν καὶ πρὸς τὸν Ἡρακλέα ἀφικνεῖται Θηβαῖον ὄντα].

SchAr III 1a pp. 1s. Chantry (qui verba οὐ δεδήλωται—Θηβαῖον ὄντα ad finem Arg. I [AP120E] vel Arg. II [RVVa] posita ut «annotatio inepta» (Dindorf) omittere maluit, fort. recte). Cf. *SchAr IV 3*, pp. 697-702 Koster; p. 273 Dübner; necnon Hall-Geldart 100s.; Dover 113s.; Mastromarco-Totaro 554-557.

II (ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΔΙΑ ΣΤΙΧΩΝ)

Μαθὼν παρ' Ἡρακλέους Διώνυσος τὴν ὁδὸν πρὸς τοὺς κατοικομένους πορεύεται, λαβὼν τὸ δράμα καὶ τὸ σκύταλον, ἀναγαγεῖν θέλων Εὐριπίδην· λίμνην τε διεβάνεν κάτω, καὶ τῶν βατράχων ἀνέκραγεν εὐφρημος χορὸς. 5
ἔπειτα μυστῶν ἐκδοχὴ. Πλούτων δ' ἴδων ὡς Ἡρακλεῖ προσέκρουσε διὰ τὸν Κέρβερον, ὡς δ' ἀναφάνη, τίθεται τραγωδίας ἄγων. καὶ δὴ στεφρανοῦται <γ> Αἰσχύλος, τοῦτον δ' ἄγει Διώνυσος ἐς φῶς, οὐχὶ μὰ Δί' Εὐριπίδην. 10

SchAr III 1a, p. 3 Chantry. Cf. *SchAr IV 3*, pp. 695s. Koster; p. 273 Dübner; necnon Hall-Geldart 101; Dover 114s.; Mastromarco-Totaro 556s.

III (ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΘΩΜΑ ΤΟΥ ΜΑΓΙΣΤΡΟΥ)

Διώνυσος Ευριπίδου πόθω ληρθείς και οὐχ οἴος τ' ὄν ἄλλως θεραπεύσαι τὸν ἔρωτα, εἰς Ἄϊδου καταλθεῖν ἠβουλήθη, ὅπως ἐκεῖ τούτῳ ἐντύχη, ἐπεὶ δὲ τῆς ὁδοῦ ἄπειρος ἦν, ἔγνω δεῖν εἰς Ἡρακλέα πρόσθεν ἐλθεῖν. οὗτος γὰρ πάλαι, κελεύσαντος Εὐρυσθέως, Κερβέρου χάριν εἰς Ἄϊδου κατήει. ἐλθὼν δὲ καὶ πυθόμενος περὶ τῆς ὁδοῦ, ἦκουσε παρ' αὐτοῦ, ὅπως ἔρα δεῖ καταλθεῖν, χαριεντισμένου πρὸς αὐτὸν πρότερον. Διώνυσος δὲ καὶ πρὶν ἀπαντήσαι πρὸς Ἡρακλέα, κατ' αὐτὸν ἐσκευάσθη, λεοντὴν ἐνδεδυμένος καὶ ὄρπαλον φέρον. ὡς οὖν ἦκουσε παρ' Ἡρακλέους περὶ τῆς ὁδοῦ, μεθ' ἑαυτοῦ δοῦλον τινα ἔχων Ξανθίον, ἐχώρει πρὸς Ἄϊδον, καὶ πρῶτον μὲν ἐντυγχάνει τῇ Ἀχερουσίᾳ λίμνῃ, καὶ ὄρα ἐν αὐτῇ τὸν Χάροντα μετὰ σκιάφου, δι' οὗ τοὺς τεθνεώτας εἰς Ἄϊδου ἐπέρα. καὶ ὁ μὲν Ξανθίος οὐκ ἐπέβη τοῦ σκιάφου, διὰ τὸ μὴ τὴν ἐν Ἀργινοῦσας ναυμαχησά μίχην· περὶ δὲ περιήει τὴν λίμνην. Διώνυσος δὲ ἐπιβὰς καὶ τῶν ἐν αὐτῇ βατράχων ἀκούσας μέλη παρὰ τὸν πλοῦν, διαπεραιοῦται, καὶ αὐθις Ξανθίᾳ συγγίνεται, καὶ σὺν αὐτῷ πάλιν ἀφάμενος τῆς ὁδοῦ εὐρίσκει, ἃ Ἡρακλῆς αὐτῷ προειρήκει, δυσχερῆ τινα θεάματα καὶ τοὺς μύστας παρ' αὐτὰς τὰς πύλας τοῦ Ἄϊδου χορεύοντα. εἶτα ὡς Ἡρακλῆς εἰσελθὼν καὶ μεταξύ πολλῶν τούτῳ συμβάντων παραγίνεται πρὸς Πλούτωνα, καὶ ὅτου χάριν ἦρεν εἰπὼν ἔσχεν ὑπακούοντα Πλούτωνα, οὐχ ἴν' Εὐριπίδην ἀναγάγη, ἀλλ' ἴν' ἀγωνισαμένον Αἰσχύλου καὶ Εὐριπίδου, ὅστις τούτων ἄριστος τὰ εἰς τέχνην φανείη, τοῦτον αὐτὸς εἰληκτῶς ἀνενέγκη πρὸς βίον. τούτου δὲ γενομένου καὶ κρεῖττονος ἀναφραθέντος Αἰσχύλου Διώνυσος τοῦτον λαβὼν ἀνήλυθε.

τὸ δὲ δράμα τῶν εὖ καὶ φιλοπόνως πεποιημένων. ἐδιδάχθη δὲ ἐπὶ Καλλίου ἄρχοντος, τοῦ μετὰ Ἀντιγένης. οὗτω δὲ ἐθαυμάσθη διὰ τὴν ἐν αὐτῷ παράβασιν, καθ' ἣν διαλλάττει τοὺς ἐντίμους τοῖς ἀτίμοις καὶ τοὺς πολίτας τοῖς φρυγᾶσιν, ὥστε καὶ ἀνεδιδάχθη, ὡς φησι Δικαίαρχος.

P. 273s. Dübner. Cf. Hall-Geldart 101s.

IV (ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΔΡΑΜΑΤΟΣ ΒΑΤΡΑΧΩΝ ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΟΥΣ olim ΣΚΟΠΟΣ ΤΟΥ ΠΑΡΟΝΤΟΣ ΔΡΑΜΑΤΟΣ)

Ὁ παρὼν ποιητής, ὡς ἐν τῷ δράματι τοῦ Πλούτου τῷ τότε τῶν Ἀθηνῶν ἄρχοντι ὅπωςδῆποτε χαριζόμενος, τότε τὸν Πλοῦτον ἀναβλέψαι φησι καὶ πλουτίσαι τοὺς ἀγαθοὺς, τῶν Νεκρῶν δὲ τὸ δράμα τῷ φαινομένῳ γράφας κατὰ Σωκράτους, κατὰ παντὸς συνετάξατο φιλοσόφου μεταρσιολέσχου καὶ φυσικοῦ – Σωκράτης γὰρ μετερχόμενος τὴν ἠθικὴν φιλοσοφίαν, εἰ ἄρα κἀν ταύτην, κατεγέλα μεταρσιολογίας καὶ φυσικῆς, ὡς γράφει καὶ Ξενοφῶν ἐν τοῖς Ἀπομνηνεύμασι (I 1,11-13), θεολογίας δὲ ὡς ἀκαταλήπτου πάντη ἀπείχετο – ὡς οὖν τὸ δράμα τοῦ Πλούτου ὑπὲρ τοῦ τότε ἄρχοντος Ἀθηνῶν ἀσμφρατῶς συνετάξατο, κατὰ παντὸς δὲ φιλοσόφου μεταρσιολέσχου καὶ ψευδοτύρου τὸ δράμα τῶν Νεκρῶν, οὗτω καὶ τήνδε τὴν κωμῶδιαν τὴν τῶν Βατράχων κατὰ παντὸς ὑποψύχου καὶ ὑψηλοῦ καὶ ὑποξύλου καὶ ἀφυοῦς καὶ ἀτεχνότατα γράφοντος, τῷ μεμνημένοι δὲ οὐ συνιέντος αὐτὸν ὄντα βάρβαρον, οἰομένου δὲ μὴ μόνον ἰσοῦσθαι, ἀλλὰ καὶ τὰ κρεῖττονα φέρεσθαι τινῶν αἰθερίων ἀνθρώπων, ὡς τῷ ὑπὲρ φύσιν Ὀμήρῳ τις ἀνόνομος ἦριξε Σάτυρος, Ἡσιόδῳ δὲ Κέρκυψι, ἢ πλεονεῖ εἰπεῖν, Εὐρυτος μὲν τοξικῆ, Μαργύρας δὲ μουσικῆ τῷ Ἀπόλλωνι, Σειρήνες δὲ Μούσας καὶ Θάμυρις ὁ μαινόμενος, ἢ ὡς ὁ Αἰγύπτιος Σῶφρις καὶ ὁ Θετταλὸς Σαλμωνεὺς ταῖς οὐρανόσις λήρας ἀντιπαταγοῦντες βρονταῖς καὶ τοῖς κερανοῖς δῆθεν ἀνταστράπτοντες, κατὰ τοιοῦτου παντὸς μὴ συνιέντος αὐτὸν, ἐξμυνομένου δὲ φιληταῖς ἀλογίστοις καθάρμασι, δίκην βατράχων βῶσι θορυβωδέστατα, τὸ τοιοῦτον ὁ ποιητής ἐξέθετο δράμα. ἢ διασκευῆ δὲ καὶ ἢ ἐκθεσις τοιάδε τοῦ δράματος.

πλάττεται τῷ ποιητῇ δυσφορῶν ὁ Διώνυσος διὰ τὸ ἐν τοῖς Διονυσίοις μὴ εἶναι ἢ τραγικὸν ἢ κωμικὸν δεξιὸν ποιητὴν. ὅθεν καὶ βουλευθεὶς κατιέναι εἰς Ἄϊδου, ὡς Εὐριπίδην ἐκείθεν ἀνάξειεν, ἐπὶ Διονυσιακοῖς τοῖς κοθόροις, καὶ λεοντὴν καὶ ὄρπαλον ἔχων τῷ Ἡρακλέους, μετὰ Ξανθίου οἰκέτου, ὄνῳ ἐποχουμένου, τοῖς ὅμοις δὲ ἀνάφορον φέροντος, ὁ ἄλλακτὸν δημωδέστερος καλεῖται, εἰς Θήβας ἢ Τίρυνθα, πόλιν τοῦ Ἀργίου, ἀφικνεῖται πρὸς Ἡρακλέα, ὁδοῦς τὰς εἰς Ἄϊδου ἀγούσας χρίζων μαθεῖν ἐξ αὐτοῦ καὶ πανδοχεῖα καὶ ἐκτροπᾶς, ἅτε τοῦ Ἡρακλέους εἰς Ἄϊδου πρὶν καταλθόντος ἐπ' ἀναγωγῆ τῷ Κερβέρου, εἰ καὶ δυσὶ γενεαῖς προγενέστερος ἦν Ἡρακλέους ὁ Διώνυσος, παρ' οὗ μαθὼν ὅσον ἔχρηξεν, ἀπάρχεται τῆς πορείας, παρὰ τὴν λίμνην δὲ περβακῶς τὴν Ἀχερουσίαν, αὐτὸς μὲν ὁ Διώνυσος δυσὶν ὀβολοῖς περαιούται τῷ Χάρωνι, Ξανθίος δ' ἄνθ' ὄν τῆ περι Ἀργινοῦσας οὐκ ἐναμαύχησε ναυμαχίᾳ, τῷ Χάρωνι μὴ ἀναληρθείς περὶ τὴν λίμνην κύκλω περιπορεύεται. καὶ τί δεῖ λεπτολογεῖν τὸ πᾶν τοῦ συγγράμματος; τέλος ὁ Διώνυσος ξενίζεται Περσεφόνῃ καὶ Πλούτῳ, καὶ κρίσιν ποιησάμενος ποιητῶν, Εὐριπίδου τε καὶ Αἰσχύλου, καὶ ἄριστον τῷ ὄντι Αἰσχύλον νομίσας καὶ παρὰ προσδοκίαν τοῦτον λαβὼν, ἀλλ' οὐκ Εὐριπίδην, αὐθις ἐς τοὺς ζῶντας ἀνέρχεται. τοῖς δὲ γελίοις τούτοις ὁ κωμικὸς μεθόδῳ δεινότητος ἀνέει πλέον γενναῖα καὶ σπουδαῖα. τῆ γὰρ ἐξ Ἄϊδου μετ' Αἰσχύλου πρὸς τοὺς ζῶντας ἀναφορᾶ, φησὶν, παραπεμπόμενος ὁ Διώνυσος ἐντολήν ἔσχε Πλούτωνος καὶ Περσεφόνης καὶ τοῦ χοροῦ τῶν μυστῶν, ὅπως τὴν Ἀθηναίων πολιτείαν ἰσώσῃ καὶ διαλύσῃ τὰς ἐχθρας καὶ τοὺς διὰ τὴν ἐν Ἀργινοῦσας μὴ γενομένην ἀναίρεσιν τῶν νεκρῶν γενομένους φρυγᾶδας τε καὶ ἀτίμους αὐθις πολίτας τε καὶ ἐντίμους ποιήσειεν.

SchAr IV 3, pp. 691-695 Koster. Cf. p. 274 Dübner; necnon Hall-Geldart 102s.

ΤΑ ΤΟΥ ΔΡΑΜΑΤΟΣ ΠΡΟΣΩΠΑ

ΞΑΝΘΙΑΣ ΟΙΚΕΤΗΣ	ΞΑ.
ΔΙΟΝΥΣΟΣ	ΔΙ.
ΗΡΑΚΛΗΣ	ΗΡ.
ΝΕΚΡΟΣ	ΝΕ.
ΧΑΡΩΝ	ΧΑ. 5
ΒΑΤΡΑΧΩΝ ΠΑΡΑΧΟΡΗΓΗΜΑ	ΒΑ.
ΧΟΡΟΣ ΜΥΣΤΩΝ	ΧΟ.
ΑΙΑΚΟΣ	ΑΙΑ.
ΘΕΡΑΠΙΑΝΑ ΠΕΡΣΕΠΟΝΗΣ	ΘΕ.
ΠΑΝΔΟΚΕΥΤΡΙΑΙ ΔΥΟ	ΠΑ. 10-11
ΘΕΡΑΠΩΝ ΠΛΟΥΤΩΝΟΣ	ΟΙ.
ΕΥΡΙΠΙΔΗΣ	ΕΥ.
ΑΙΣΧΥΛΟΣ	ΑΙ.
ΠΛΟΥΤΩΝ	ΠΛ. 15

RVAKMP2VaUEAld. || 1-15 personarum notae alio ordine aliis codicibus apparent || 4 deest in M || 6 παραχορήγημα V : παραχορήματα R : χορός codd. pl. (παρήγημα post βατράχων add. U) Ald. | ιερεις post βατράχων add. VMald. || 9 θεράπιαν Περσεφόνης codd. pl. Ald. : οἰκέτης [Περσεφόνης] Del Corno, cf. vv. 503 et 738 : om. RVE || 10s. πανδοχευτρια δύο U et R (-ία β) ; -ευτρια V (om. 11) : -ευτρια et ἐτέρα (ἐτάτρα M) πανδοχευτρια codd. pl. : -ευτρια et ἐτέρα πανδοχευτρια Πλαθάνη A : ἐτέρα Πλαθάνη Va || 12 θεράπων Πλούτωνος RV : οἰκέτης Pl. Ald. : οἰκέτης M : om. codd. pl. : οἰκ. Pl. seclisit Del Corno || 15 Πλούτων om. U | Cf. SchAr III Ia, p. 4 Chantray; SchAr IV 3, pp. 703s. Koster; necnon Hall-Geldart 104; Del Corno 8s.; Dover 118; Mastromarco-Totaro 558s. | ΚΩΦΑ ΠΡΟΣΩΠΑ: ὄνος, ἄνδρες τὸν νεκρὸν φέροντες, θεράπιαν τῶν πανδοχευτῶν δύο, οἰκέται Πλούτωνος, Διτύλας, Σεβίλλας, Παρδόκας τοξόται Σαῦθαι, Μούσα Εὐριπίδου γραφῆς κροταλίστρια, Φερρεράττα.

ΞΑΝΘΙΑΣ

Εἶπω τι τῶν εἰωθότων, ᾧ δέσποτα,
ἐφ' οἷς ἀεὶ γελῶσιν οἱ θεώμενοι;

ΔΙΟΝΥΣΟΣ

νή τὸν Δί' ὅ τι βούλει γε, πλὴν “πιέζομαι”.
τοῦτο δὲ φύλαξαι· πάνυ γὰρ ἐστ' ἤδη χολή.

ΞΑ. μηδ' ἔτερον ἀστεῖόν τι;

ΔΙ. πλὴν γ' “ὡς θλίβομαι”. 5

ΞΑ. τί δαί; τὸ πάνυ γέλοιον εἶπω;

ΔΙ. νή Δία

θαυρῶν γε· μόνον ἐκεῖν' ὅπως μὴ ῥεῖς —

ΞΑ. τὸ τί;

ΔΙ. μεταβαλλόμενος τ' ἀνάφορον ὅτι χεζητιᾶς.

ΞΑ. μηδ' ὅτι τοσοῦτον ἄχθος ἐπ' ἐμαυτῷ φέρων,

εἰ μὴ καθαιρήσει τις, ἀποπαρδήσομαι;

10

ΔΙ. μὴ δῆθ' ἰκετεύω, πλὴν γ' ὅταν μέλλω ἕξεμεῖν.

ΞΑ. τί δῆτ' ἔδει με ταῦτα τὰ σκευὴ φέρειν,

εἶπερ ποήσω μηδὲν ὧν περ Φρυγίχως

εἶωθε ποιεῖν καὶ Λύκις κάμειψίας

σκευὴ φέρουσ' ἐκάστοτ' ἐν κωμῳδίᾳ;

15

ΔΙ. μὴ νυν ποήσης· ὡς ἐγὼ θεώμενος,

ὅταν τι τούτων τῶν σοφισμάτων ἴδω,

πλεῖν ἢ ἵναυτῷ πρεσβύτερος ἀπέρχομαι.

ΞΑ. ᾧ τρισκακοδαίμων ἄρ' ὁ τράχηλος οὐτοσί,

ὅτι θλίβεται μὲν, τὸ δὲ γέλοιον οὐκ ἔρεῖ.

20

ΔΙ. εἶτ' οὐχ ὕβρις ταῦτ' ἐστὶ καὶ πολλὴ τρυφή,

ὅτ' ἐγὼ μὲν ὦν Διόνυσος, υἱὸς Σταμνίου,

αὐτὸς βαδίζω καὶ πονῶ, τοῦτον δ' ὀχῶ,

ἵνα μὴ ταλαιπωροῖτο μηδ' ἄχθος φέροι;

ΞΑ. οὐ γὰρ φέρω ἴγῳ;

ΔΙ. πῶς φέρεις γὰρ ὅς γ' ὀχεῖ;

25

ΞΑ. φέρων γε ταυτί.

ΔΙ. τίνα τρόπον;

ΞΑ. βαρέως πάνυ.

ΔΙ. οὐκ οὐν τὸ βάρος τοῦθ' ὃ σὺ φέρεις οὐνος φέρει;

ΞΑ. οὐ δῆθ' ὅ γ' ἔχω ἴγῳ καὶ φέρω, μὰ τὸν Δί' οὐ.

ΔΙ. πῶς γὰρ φέρεις, ὅς γ' αὐτὸς ὑφ' ἐτέρου φέρει;

ΞΑ. οὐκ οἶδ'· ὁ δ' ὄμοιός οὐτοσί πιέζεται.

30

ΔΙ. σὺ δ' οὐδ' ἐπειδὴ τὸν ὄνον οὐ φῆς σ' ὠφελεῖν,

ἐν τῷ μέρει σὺ τὸν ὄνον ἀράμενος φέρε.

ΞΑ. οἴμοι κακοδαίμων· τί γὰρ ἐγὼ οὐκ ἐναυμάχουν;

ἢ τᾶν σε κακύνειν ἂν ἐκέλευον μακρά.

ΔΙ. κατάβα, πανοῦργε. καὶ γὰρ ἐγγυὲς τῆς θύρας

35

ἤδη βαδίζων εἰμὶ τῆσδ', οἷ πρώτῃ με

ἔδει τραπέσθαι. παιδίον, παῖ, ἡμί, παῖ.

Metr.: $\vec{x}-\cup-\cup, \times i \rightarrow \cup: \rightarrow, \times-\cup-||$. tribr. pro iamb.: vv. 3 Δί' ὅ τι, 6 τὸ πάνυ, 7 γε· μόνον, 8 (2x) τ' ἀνάφορον ὅτι, 9 -θος ἐπ' ἐμ-, 10 τις, ἀπο-, 18 -βύτερος, 26 -τί :: τίνα, 27 τὸ βάρος, 29 τὸς ὑφ' ἐ-, 32 (2x) σὺ τὸν ὄνον ἄρα- (nisi ἄρα- interpretandum), 34 ἂν ἐκέ-, dact. pro iamb.: 4 (2x) τοῦτο δὲ, -ξαι· πάνυ, 5 μηδ' ἔτερο-, 9 μηδ' ὅτι, 19 -μων ἄρ' ὁ, 20 μὲν, τὸ δὲ, 27 τοῦθ' ὃ σὺ, 31 -δὴ τὸν δ-, 33 μων· τί γὰρ, an. pro iamb.: vv. 8 (2x) μεταβαλλόμενος, 11 ἰκετεύ-, 19 -κακοδαί-, 20 ὅτι θλί-, 21 (2x) ὅτ' ἐγὼ, 21 Διόνυ-, 24 ἵνα μὴ, 26 βαρέως (nisi βαρέως interpretandum), 28 ὅ γ' ἔχω, 33 κακοδαί-, 35 κατάβα, fort. et v. 32 -ράμενος φ-. 'correptio Attica' quae dicitur: vv. 3 γε, πλὴν, 5 τί; :: πλὴν, ὁ τρά-, 21 ὕβρις, 26 -νά τρά-, 34 μάκρά. synizesis quae dicitur: 33 ἐγὼ οὐκ (cf. Nu. 1373 κἀγὼ οὐκ ἐκέτ', V. 416 ἐγὼ οὐ μεθήσομαι), fort. et v. 26 βαρέως, antilabe quae dicitur: vv. 5, 6, 7, 25, 26 (2x).

|| anno 405 a.C. fabula acta est. **(1-2 οἱ θεόμενοι)** Greg. Cor. Att. 71 (pp. 139s.) καὶ τὸ χρῆσθαι ταῖς μετοχαῖς ἀντὶ ὀνομάτων, ὡς ἐν Βατρῶχαις Ἀριστοφάνης: “εἶπω-δέσποτα”. ἀντὶ τοῦ τῶν ἐθίμων. καί: “οἱ θεόμενοι”. ἀντὶ τοῦ θεαταί. **(1)** Melamp. sive Diom. ad Dion. Thr. p. 20,11 Uhl. (ταύτην τὴν κωμωδίαν δεῖ βιωτικῶς ἀναγιγνώσκειν, τουτέστιν ὡς ἐν τῷ βίῳ, μιμουμένους τὸ παρεισαγόμενον πρόσωπον καὶ τὴν ἐκείνου σχέσιν ἀναματτομένους) ἢ ὑποβιβάζοντας ὡς ἐν τῷ βίῳ τὴν φωνήν, οἶον: “εἶπω-δέσποτα”. **(3s.)** Lex. Vind. φ 6 N. φυλάττω τὸ ἐπιτηρῶ. καὶ φυλάττω τὸ ἐκφεύγω. Ἀριστοφάνης: “νῆ τὸν Δί’ ὅ τι βούλει, πλὴν πιέζομαι, τοῦτο δὲ φύλαξαι”. **(4 πάνυ-)** Suda π 250 A. “πάνυ γὰρ ἔστ’ ἤδη χολή”: πολὺ. τὸ δὲ πολὺ, κἂν ἢ γλυκὺ, μοχθηρόν. Ἀριστοφάνης Βατρῶχαις. **(4 ἔστ’-)** Phryn. PS 127,5 “χολή ἐστίν”: οἶον ἀηδὲς καὶ προσκαρῆς. Ἀριστοφάνης. **(7 ἐκεῖν’- ῥεῖς)** Thom. Mag. 235,2-8 ἰστέον δὲ ὅτι καὶ τὸ μὴ καὶ τὸ οὐ μὴ οὐ μόνον ἐπὶ ὑποτακτικῶν τίθενται, ἀλλ’ ἔστιν ὅτε καὶ ἐπὶ μελλόντων ἀπλῶς, οἶον ... καὶ παρ’ Ἀριστοφάνει ἐν βατρῶχαις: “[ἀλλ’] ἐκεῖνο ὅπως μὴ ῥεῖς”. **(8)** Poll. X 17 ἀλλὰ μὴν καὶ ἀνάφορον κατὰ τὴν τῶν πολλῶν χρῆσιν εἶη ἂν ταῦτο (scil. σκευοφόριον) τοῦτο εἰρημένον ... ἔτι δὲ σαφέστερον ἐν Βατρῶχαις, “μεταβαλλόμενος τὸν ἀνάφορον ὅτι χεζητιᾶς”, cf. VII 175 τὸ δὲ τᾶλλα σκευὴ φέρον οὐ μόνον σκευοφόριον ἀλλὰ καὶ ἀνάφορον εὗροις ἂν ἐν Βατρῶχαις Ἀριστοφάνους εἰρημένον, Phryn. PS 15,9s. ἀνάφορον: τὸ ξύλον, ᾧ χρῶνται πρὸς τὴν κομίδην τῶν ἄχθων, Lex. Vind. α 62 N. ἀναφέρειν τὸ εἰς ἄνω μέρος βαστάζειν, ὅθεν καὶ παρ’ Ἀριστοφάνει ἀνάφορον τὸ ἀνά τοῖς ὤμοις βασταζόμενον. **(11)** Suda ε 1621 A. (I) ἐξεμεῖν: ἐκκενοῦσθαι. Ἀριστοφάνης: “μὴ δῆθ’ ἱκετεύω”. τουτέστι μὴ ὅλως εἴπης: “πλὴν γ’ ὅτε μέλλω ἐξεμεῖν”. τότε, φησὶν, λέγε, ἐπιτηρήσας ὅτε μέλλω ἐξεμεῖν. ῥᾶστα γὰρ ἂν μᾶλλον ἐξεμέσαμι ~ μ 538 A. (II) μέλλω: ἐπὶ τοῦ βραδύνω καὶ ἐπὶ τοῦ ἐσομένου χρόνου ... καὶ Ἀριστοφάνης: “μὴ δῆθ’ ἱκετεύω, πλὴν ὅταν μέλλω ἔξεμεῖν”. τουτέστιν εἰ ὅλως λέγεις, τότε εἰπέ, ὅτε μέλλω ἐξεμεῖν. ἴνα ἀπαξ ἐμέσω καὶ μὴ καὶ τότε καὶ ὅτε λέγεις. ἢ οὔτως: τότε, φησὶ, λέγε, ἐάν θέλῃς, ἐπιτηρήσας, ὅτε μέλλω ἐξεμεῖν. ῥᾶστα γὰρ ἂν μᾶλλον ἐξεμέσαμι, ἐάν εἴπης. **(12-14)** Suda λ 808 A. Λύκις: λέγεται καὶ Λύκος. κωμωδεῖται δὲ ὡς ψυχρὸς ποιητής. Ἀριστοφάνης: “τί δῆθ’ ἔδει με ταῦτα τὰ σκευὴ φέρειν, εἴπερ ποιήσω μὴδὲν ὄνπερ Φρόνιχος πεποίηκε καὶ Λύκις κάμειψίαις”. οὗτοι οὖν οἱ τρεῖς κωμικοὶ ὑπόψυχοι. ὁ δὲ Φρόνιχος ἐν ταῖς κωμωδίαις παρ’ ἑκάστα ἐφορτικεύετο. κωμωδεῖται δὲ καὶ ὡς ξένος ἐπὶ φραυλότητι ποιημάτων καὶ ὡς ἀλλότρια λέγων καὶ ὡς κακόμετρα. ἐγένοντο δὲ καὶ ἄλλοι τρεῖς Φρόνιχοι σκευηφοροῦσ’ ἑκάστωτ’ ἐν κωμωδίᾳ. **(17s.)** Suda π 1733 A. “πλεῖν ἢ ἵναυτῶ πρεσβύτερος ἀπέροχομαι”: ... αἴψα γὰρ ἐν κακότητι βροτοὶ καταγηράσκουσι. ... διὰ τὴν ἀηδίαν οὖν γηράσκω φησὶν Ἀριστοφάνης: “ὅταν τι τούτων τῶν σοφισμάτων ἴδω, πλεῖν ἢ ἵναυτῶ πρεσβύτερος ἀπέροχομαι”. **(18 πλεῖν-πρεσβύτερος)** Phryn. PS 101,3-6 “πλέον ἢ ἵναυτῶ πρεσβύτερος ὑπὸ τῆς ἀηδίας γίνομαι”: ἀστεῖον. τὸ γὰρ ὑπὸ τῆς ἀηδίας οὕτω διατίθεσθαι, ὡς καὶ τῶν ἐτῶν ὀραεῖσθαι, οὐδὲν ἄλλ’ ἢ αὐξήσις ἐστίν. **(21-24)** Suda ο 1043 A. (I) ὄχμη: οὐκ ἐπὶ ἄρματος μόνου ... καὶ αὐτὸς Ἀριστοφάνης: “εἴτ’ οὐκ ὕβρις ταῦτ’ ἐστὶ καὶ πολλὴ τρυφή, ὅτ’ ἐγὼ μὲν υἱὸς ὦν Σταμίνου Διόνυσος βαδίζω καὶ πονῶ. τοῦτον δ’ ὄχῳ, ἴνα μὴ ταλαιπωροῖτο, μὴδ’ ἄχθος φέροι;”. **(21-24 ταλαιπωροῖτο)** Suda υ 18 A. (II) ὕβρισην οὐκ ὁ πατάξας, ἀλλ’ ὁ ἐπιπλήξας καὶ ὄνει δίσας ... Ἀριστοφάνης: “εἴτ’ οὐκ ὕβρις ταῦτ’ ἐστὶ, καὶ πολλὴ τρυφή (ἀντὶ τοῦ ἀλαζονεία), ὅτ’ ἐγὼ μὲν Διόνυσος, υἱὸς Σταμίνου, αὐτὸς βαδίζω καὶ πονῶ. τοῦτον δ’ ὄχῳ, ἴνα μὴ ταλαιπωροῖτο”. **(27)** Lex. Vind. φ 12 N. φέρω τὸ ὑπομένω ... καὶ φέρω τὸ βαστάζω. Ἀριστοφάνης: οὐκοῦν τὸ βάρος ὃ σὺ βαστάζεις οὖνος φέρει. **(27 τὸ βάρος-)** Eust. ad Il. 448,7-11 οὕτω καὶ οὗρος μὲν λέγεται ὁ ὄρος Ἰαστί, οὐ μὴν ποτε καὶ τὸ ὄρος τὸ οὐδέτερον. εἰ δὲ καὶ διὰ τὸν Οὖνον, τὸ ἐθνικόν, ὀκνοῦσι τὸ ζῶον τὸν ὄνον διὰ τοῦ υ λέγειν, οὐκ ἔστιν ἐνστήναι. πρὸς ὃ παίξας ὁ Κωμικὸς ἔφη κατὰ δούλου, ὡς “τὸ βάρος, ὃ σὺ φέρεις, οὖνος φέρει”, συναλείψας τὴν εὐθεῖαν τοῦ ὄνου καὶ ἀποτελέσας γέλιον. ὁ ὄνος γὰρ καὶ κρᾶσει οὖνος. καὶ τοῦτο μὲν τοιοῦτον. **(32 ἄρῳμενος φέρει)** Phryn. PS 14,1s. ἄρῳμενον φέρειν (cf. et v. 525). Ἀττικὴ ἢ σύνταξις, δέον εἰπεῖν ἄρῳντα. **(33)** Suda οἰ 101 A. οἴμοι: σχετλιαστικόν ... καὶ Ἀριστοφάνης: “οἴμοι κακὸδαμον. τί γὰρ ἔγωγ’ οὐκ ἐναυμάχουν τῷ προτέρῳ ἔτει”. ἐπὶ τῶν ἐλευθερίας τυχεῖν ἐπιεμένων. περὶ γὰρ Ἀργινούσας ἐνίκων ναυμαχία οἱ Ἀθηναῖοι, συμμαχία τῶν δούλων, προκακωθέντες ἄλλαις ναυμαχίαις οὓς τινες ἠλευθέρωσαν. πρὸς τοῦτο οὖν φησι χαριεντιζόμενος: εἴπερ ἐνεναυμαχίειν, κἂν ἀφείμην ἐλεύθερος. **(35 κατάβα πανοῦργε)** Suda κ 474 A. κατάβα: ἀντὶ τοῦ κατάβηθι. Ἀριστοφάνης Βατρῶχαις: “κατάβα πανοῦργε”. μόνως γὰρ λέγεσθαι ἀξιοῦσιν τινες τὸ κατάβηθι, Thom. Mag. 191,6s. κατάβα, οὐ κατάβηθι. Ἀριστοφάνης ἐν βατρῶχαις: “κατάβα, πανοῦργε”. **(37 παῖ, ἡμί)** Choerob. GG IV/2 25,2s. λέγω δὲ τὸ ἡμί τὸ σημαῖνον τὸ λέγω ὁμοίως τῷ φημί, “παῖ, ἡμί” Ἀριστοφάνης ἐν Βατρῶχαις.

|| 1 Ἐορθίας om. V || 5 Δι. om. R || 6 δαί ω : δὲ K || 7 ἐκεῖν’ ω : om. R : δ’ ἐκεῖν’ MdU || 9 μῆδ’ ω : μῆθ’ AK || 13 ποιήσω ω : ποιήσω Suda || 10 καθαίρησει ω : -ση RV || 14 εἶωθε ποιεῖν ω : πεποίηκε Suda | post ποιεῖν distinxit Sommerstein || 15 σκευὴ φέρουσ’ R V^{schol.(γϞ)} U (-σιν RVE^{scholl.(γϞ)}) : σ. φοροῦσ’ K^{pc} (-σιν K^{ac}) : σκευηφοροῦσ’ VAR^{schol.} (-σιν VE^{scholl.(γϞ)}) : σκευοφοροῦσ’ M P1^{ac} (-σιν RE^{scholl.(γϞ)}) | ἐν ω : ἐν τῇ R | totum versus secl. Dindorf, prob. Del Corno || 18 πλεῖν ω : πλὴν RV Suda^{v.1.} : πλέον Phryn. | ἢ ἵναυτῶ ω : ἵναυτοῦ RV || 19 ἄρ’ ω : ἄρ’ VAK || 21 ὕβρις ω : ὕβρις Suda(II)^{v.1.} || 22 υἱὸς ω : διὰ E^{schol.} || 26 φέρων ω : -ω Θ^{pc} || 27 οὐκοῦν ω : οὐκοῦν VA | σὺ om. K | οὖνος V(οὔ-)A(οὔ-)K Lex. Vind., Eust. : ὄνος ω || 28 ὃ γ’ ω : ὃδ’ A | ante μά dicolon in K RVE^{scholl.(γϞ)} | ante οὐ did. Δι. (ex vers. seq.) in RV || 31 σ’ om. MdP1^{ac}MVaE || 33 κακὸδαίμων ω : κακὸδαίμων Suda : κακοδαίμων Md | ἐγὼ οὐκ ἐναυμ. E^{schol.} | Ald. : ἔγωγ’ οὐκ ἐναυμ. ω : ἔγωγ’ οὐ ναυμ. K || 34 ἦ ω : ἦ RV || 36 εἰμί ω : εἶμι RAK | οἶ : οὔ Θ

SANTIA

Devo dirne, padrone, qualcuna delle solite,
che sempre fanno ridere i nostri spettatori?

DIONISO

Dì quel che vuoi, per Zeus, ma non “sono schiacciato”.
Questo tienlo per te. Se ne ha fin già la nausea.

SA. E quell'altra, carina...?

DI. Ma non “sono compresso”. 5

SA. Che cosa dunque? Dico quella fenomenale?

DI. Coraggio, Zeus! Soltanto non dire quella...

SA. Quale?

DI. Che ti scappa la cacca mentre ti cambi il peso.

SA. E neanche che portandomi addosso tanto peso,
se uno non mi sgrava, finirà che scoreggio? 10

DI. No, te ne prego! Solo se devo vomitare.

SA. E che bisogno avevo di portar questa roba,
se non posso far nulla di tutto quel che un Frinico
è solito produrre, e un Licide e un Amipsia,
ogni volta che portano bagagli qui in commedia? 15

DI. Tu non lo fare: quando me ne sto qui a teatro,
e mi tocca vedere una di 'ste trovate,
me ne ritorno a casa più vecchio di oltre un anno.

SA. Ah! Tre volte infelice è questa mia cervice,
che compressa ci sta, ma la *gag* non la fa. 20

DI. Non è arroganza questa, e pur superbia e vizio,
se io che son Dioniso, il figlio della Brocca,
vado a piedi e fatico, con questo qui a cavallo,
ché non si affaticasse e portasse troppo peso?

SA. E non lo porto?

DI. E come lo porti, tu, a cavallo? 25

SA. Portando questa roba.

DI. In che modo?

SA. Con gran peso.

DI. Ma 'sto peso che porti non te lo porta l'asino?

SA. Non certo questo che ho e porto, per Zeus, no!

DI. Ma cosa porti tu, che è un altro che ti porta?

SA. Non so: ma questa povera mia spalla ne è schiacciata. 30

DI. Ma visto che tu dici che non ti giova l'asino,
fa' cambio, prendi l'asino e portalo un po' tu.

SA. Me tapino! Perché non combattei per mare?
Sta' sicuro che allora ti manderei in malora.

DI. Scendi, furfante: a forza di camminare, ormai,
son giunto a questa porta, dove per prima cosa
dovevo venire. Giovane! *Garçon*, dico, *garçon*! 35

|| Fabula agitur ante domum Herculis, deinde apud inferos. De duobus personis ut actoribus agentibus vd. *Eq.*, *V.*, *Pax*. Ad κρίσιν ut ita dicam comicorum vd. *Nu.* 535-562, *V.* 54-66, 1043-1059, *Pax* 739-750, simul competitorum vd. *Ach.* 847-853, 1173, *Eq.* 400, 526-536 (Cratinus), necnon Cratin. fr. 213 K.-A. (Aristophanes) | fr. 340 K.-A. ὡς διά γε τοῦτο τοῦτος οὐ δύναμαι φέρειν / σκεῦη τσσαῦτα καὶ τὸν ὄμιον θλίβομαι (a scholiasta ad v. 3a laudatum) || 1 Soph. *OT* 364 εἶπω τι δῆτα κάλλ', ἵν' ὀργίζη πλέον; Eur. *Supp.* 293 εἶπω τι, τέκνον, σοί τε καὶ πόλει καλόν; | εἶπω 6x ap. Ar.: vd. v. 6 | εἰώθ- (x⁻⁵) 3x ap. Ar.; cf. Eur. *HF* 1108 σαφῶς γὰρ οὐδὲν οἶδα τῶν εἰωθότων, Thuc. II 51,1, III 38,5 | ὃ δέσποτα in fine 9x ap. Ar. (cf. *V.* 420s. καὶ κέντρο' ἔχουσιν. οὐχ ὄρῳς, ὃ δέσποτα; / οἷς γ' ἀπώλεσαν) || 2 *V.* 1287 οἱ ἄκτος ἐγγέλων μέγα κεκραγῶτα θεώμενοι | *Pl.* 184s. κρατοῦσι γοῦν κὰν τοῖς πολέμοις ἑκάστοτε, / ἐφ' οἷς ἂν οὗτος ἐπικαθέζηται μόνον (ἐφ' οἷς in initio 7x ap. comicos) | ἀεί (-²) 15x ap. Ar. | θεωμεν- in fine 13x ap. Ar. || 3 v. 41 νῆ Δία, μὴ μαινιό γε. | νῆ τὸν Δί(α) in initio 37x ap. Ar. | ὅ τι βούλει 8x ap. Ar. | πλήν (-⁴) 10x ap. Ar. | ad πιέζομαι vd. v. 30 || 4 fr. 633 K.-A. οὕτως τι τὰ πόρρητα δρᾶν ἔστιν μέλι, Pherecr. fr. 75.5 K.-A. κινεῖται γὰρ εὐθὺς μοι χολή, Cratin. fr. 104,1 K.-A., Alex. fr. 16,12 K.-A. ταῦτ' οὐχὶ πικρότερον ἔστιν αὐτῆς τῆς χολῆς; necnon *APL*. 16 πᾶν τὸ περιττὸν ἄκαιρον, ἐπεὶ λόγος ἔστι παλαιός, / ὡς καὶ τοῦ

μέλιτος τὸ πλέον ἐστὶ χολή | φυλα. (—²...) 8x ap. Ar. | Pl. 473 πάνυ γὰρ (—³) | ἤδη (x⁻⁵) 13x ap. Ar. (4x in Ra.) | χολ. in fine 4x ap. Ar. || **5** vv. 900s. προσδοκῶν οὖν εἰκόσ ἐστὶ / τὸν μὲν ἀστεῖον τι λέξειν | ad θλίβομαι vd. v. 20, Lys. 316 et fr. 340 K.-A. (-³—⁶) || **6** τί δαί; 40x ap. Ar. | ad τὸ πάνυ γέλοιοι vd. v. 20 τὸ δὲ γέλοιοι | νή Δία (-³—⁶) 37x ap. Ar. || **7** Eq. 15 ἄλλ' εἰπέθ' ἄρα, Nu. 141 (Str.) λέγε νυν ἐμοὶ ἄρα | v. 40 ὁ πᾶς :: τί ἐστιν; :: οὐκ ἐνεθυμήθη; :: τὸ τί; (τὸ τί in fine 12x ap. Ar.); de accusativo verbo praecedenti subiuncto per interrogazione usurpato vd. e.g. Nu. 748, 775, V. 318, Pax 696, 826, Av. 1038, Ra. 40, Pl. 902, 1076 || **8** Ec. 833 οὐκ οἶδ' ὅ τι ληρεῖς, φέρε σὺ τᾶνάφορον, ὁ πᾶς, fr. 571 K.-A. καὶ τὸν ἱμάντα μου / ἔχουσι καὶ τᾶνάφορον | χεζήτ- in fine 5x ap. Ar., cf. Eubul. fr. 52,4 K.-A. ὡς χεζήτιων / μακρὸν βαδίζων, πολλὰ δ' ἰδίων ἀνήρ, / δάκνων τὰ χεῖλη, παγγέλοῖός ἐστ' ἰδεῖν | ad σκατολογίαν ut ita dicam vd. e.g. Ach. 256, Eq. 70, 896-901, 998 οἴμ' ὡς χεσεῖω, κοῦχ ἄπαντας ἐκφέρω, Nu. 386-394, 1384-1390, 1431, Pax 1-49, 150-153, Av. 790-792, Ec. 311-326, 345, 368, 371 σκωραμὶς κωμωδική, Pl. 305 || **9** μηδ' ὅτι pedestri in oratione tantum alibi invenitur (cf. e.g. Thuc. I 42,4) || **10** Pl. 698s. προσιόντος γὰρ αὐτοῦ μέγα πάνυ / ἀπέπαρδον ἢ γαστήρ γὰρ ἐπερῶσθό μου. ad ἀποπέρδεσθαι vd. et V. 394, Av. 792 || **11** ad μὴ δῆθ' ἵκετεύω in initio vd. v. 167, necnon Nu. 696, Th. 751, Soph. Ph. 1181s. μὴ πρὸς ἀραίου Διός, ἔλ-/θης, ἵκετεύω | δῆθ(α) vel δῆθ' (-¹) 103x ap. Ar. | πλήν (-³) 6x ap. Ar. | Ach. 587 οὔτος, τί δράσεις; τῷ πτίλω μέλλεις ἐμείν; || **12** ad σκευή φέρειν vd. vv. 15, 172, 521, necnon Pax 287, Ec. 728 et fr. 340 K.-A. || **13s.** de Lycide (LGPN II s.v. nr. 5; Λυκ[quidam vicit in Dionysiis post Aristophanem fere 410 a.C. iuxta IG II² 2325,65) Phrynicho (PA 15006, LGPN II s.v. nr. 3; cf. Prol. com. 3,33s., IG II² 2325,124) Amipsia (PA 708, PAA 123630, LGPN II s.v. nr. 1; cf. IG II² 2325,133) vd. scholl. ad h.l. | Ra. 1460 εἶπερ ἀνοδύσει πάλιν, Nu. 1035, V. 1263 εἶπερ γ' ἀποτείσω μηδέν, Av. 898s. | ποιήσω (—²—) 9x ap. Ar.; vd. duplicem huius verbi significationem, 'partem agere' (v. 13) et 'versus facere' (v. 14) || **15** de poetis 'agentibus' fere quod re vera personae agunt vd. e.g. Eq. 522s. | Pl. 330 ἐκᾶστοτ' ἐν τῆγκλησίᾳ (ἐκᾶστοτ' [—³—]) 5x ap. Ar. | κωμωδία sine articulo: cf. e.g. Ach. 499s., Pl. 423 | de ἐκᾶστοτε relativa vi praedito vd. (fort.) Eq. 1070 || **16-18** Ach. 15s. τῆτες δ' ἀπέθανον καὶ διεστράφην ἰδών, / ὅτε δὴ παρέκυψε Χαῖρις ἐπὶ τὸν ὄρθον || **16** de Dionysi effigie in theatro vd. Eq. 536 θεᾶσθαι λιπαρὸν παρὰ τῷ Διονύσῳ, IG II² 1006,12s., Philostr. VA 4,33, Dio Chrys. XXXI 121 | μὴ νυν (+ imper.) 21x ap. Ar. (saep. in initio) | ὡς ἐγὼ (-³—⁴) 4x ap. Ar. || **17** ὅταν in incipit 35x ap. Ar. | ad τι τούτων vd. Ach. 151s. κάκιστ' ἀπολοίμην, εἴ τι τούτων πείθομαι / ὧν εἶπας ἐνταυθοῖ σὺ πλὴν τῶν παρόντων | ad σοφισμάτων vd. v. 872 πρὸ τῶν σοφισμάτων, 1104 εἰσβολαὶ γὰρ εἰσι πολλαὶ χᾶτεροι σοφισμάτων | ἴδω (—⁶) hic tantum || **18** Od. XIX 360 αἶψα γὰρ ἐν κακότητι βροτοὶ καταγρηῶσκουσιν | Nu. 1065 πλεῖν ἢ τάλαντα πολλὰ, et vd. vv. 90s., 103, 751, Pl. 1184 πλεῖν ἢ μυριοὶ ἀπέροχομαι (vel ἀπέροχεται) semper in fine (5x + 3x) ap. Ar. || **19** ad ὃ τρισκακοδαίμων (in initio) vd. Th. 209, Ec. 1098, et cf. Nu. 167 ὃ τρισκακᾶριος κτλ. | ad ὃ τράχηλος οὔτοςί vd. v. 30 ὃ δ' ὄμος οὔτοςί, cf. et Eq. 490 (Οἶ.) ἔχε νυν, ἄλειψον τὸν τράχηλον τουτωῖ (-) οὔτοςί saepissime ap. Ar. || **20** ad θλίβεταί v. 5 | vv. 237s. γὰρ προκτὸς ἰδὲι πάλαι, / κᾶτ' αὐτίκ' ἐκαύσας ἐρεῖ—, et cf. Ach. 485-487, Aesch. Ag. 238 || **21** Nu. 1214 εἴτ' ἀνδρα τὸν αὐτοῦ τι χρη προείναι, V. 1133 ἐπειτα παῖδος χρη φρυτεύειν καὶ τρέφειν; | Nu. 1299 ταῦτ' οὐκ ὕβρις δῆτ' ἐστίν;, Lys. 658s. ταῦτ' οὐκ οὐκ ὕβρις τὰ πράγματ' / ἐστὶ πολλή;, Pl. 886 ἄρ' οὐκ ὕβρις ταῦτ' ἐστὶ πολλή;, necnon Soph. OC 883 ἄρ' οὐκ ὕβρις τάδ'; | Plat. Gorg. 525a καὶ ὑπὸ ἐξουσίας καὶ τρυφῆς καὶ ὕβρεως καὶ ἀκρατίας τῶν πράξεων ἀσυμμετρίας τε καὶ αἰσχροτήτος γέμουσαν τὴν ψυχὴν εἶδεν || **22** Lys. 421 ὅτε γ' ὧν ἐγὼ πρόβουλος | Nu. 108 Διονύσον (—³—) | Ach. 852 πατρὸς Τραγασαίου, V. 151 υἱὸς Καπνίου | ad Σταμνίου vd. D.A. Amyx, «Hesperia» XXVII (1958) 190-195, ad σταμνίων vd. e.g. Lys. 196, 199, Pl. 545; de Dionysio vino vd. Eur. Cyc. 519s., 525 θεὸς δ' ἐν ἀσκά πῶς γέγηθ' οἴκους ἔχων;, IT 953s., Ba. 284, Prodic. VS 84 B 5 || **23** Ach. 848 πρόσεισί σοι βαδίζων | ad ὄχῳ vd. v. 25, de causativa vi vd. Xen. Eq. Mag. 4,1 || **24-32** ad servi illusionem vd. Th. 5-21, Plat. Euthd. 276a-277c, 297d-298e; sapida iocatio de verbo φέρειν (vv. 24 φέροι, 25 φέρω ... φέρεις, 26 φέρων, 27 φέρεις ... φέρει, 32 φέρε) Euripidis σοφισμασιν redolet || **24** ad optativum post (historicum) praesens vd. V. 110 ἴν' ἔχοι δικάζειν, αἰγιαλὸν ψήφῳν τρέφει, Eur. Hec. 10-12 et cf. Kühner-Gerth II 382,4a | ἴμα μὴ in initio 27x ap. Ar. | ταλαιπωρ. (—²x—³) 3x ap. Ar. || **25** ad οὐ γὰρ φέρετ' ἄγῳ vd. v. 28 οὐ δῆθ' ὅ γ' ἔχω ἄγῳ, ad οὐ γὰρ ...; vd. Ach. 576s., 827, Eq. 1392s., V. 682s., 836-838, 1299s. | :: πῶς (-³) 8x || **26** ad γε in responsionibus et repugnantibus vd. Denniston, GP² 133 et 132 | τινα τρόπον (—⁴) 2x (hic et Nu. 170), aliter (—²—) 2x ap. Ar. | Nu. 716 μὴ νυν βαρέως ἄλγει λίαν. ad βαρέως φέρειν vd. v. 803, necnon V. 114, 158, Th. 385, 474, Ec. 174s.: sed id quod saepius metaphorice dicitur ('aegre ferre') de Xantia re vera sarcinatos ridicule usurpatur | ad βαρέως (—⁵) vd. V. 114 βαρέως φέρει | de hoc genere insulsi responsi vd. V. 1210, Av. 340 || **27** de asino in scaena comica vd. V. 169-197 | οὔκουν (68x) semper fere in initio ap. Ar. || **28** ἄγῳ 48x ap. Ar. (16x in secundi metri initio, 10x cum interiectione [8x cum τὸν Ἀπόλλω ἄγῳ μὲν οὔ]) | v. 1043 ἄλλ' οὐ μὰ Δ' οὐ Φαίδρας ἐποίουν πόρνας οὐδὲ Σθενεβοίας || **29** πῶς γὰρ 8x ap. Ar. || **30** Lys. 254s. Χώρει, Δρόστης, ἡγοῦ βάδην, εἰ καὶ τὸν ὄμον ἀλγεῖς / κομοῦ τοσοῦτον βάρος χλωρῶς φέρων ἐλάσας | οὐκ οἶδ(α) in initio 12x ap. Ar. || **31** σὺ δ' οὖν in initio 6x ap. Ar. (cf. V. 764s. σὺ δ' οὖν, ἐπειδὴ τοῦτο κερᾶρινας ποίων, / ἐκέῖσε μὲν μικρέτι βάδιζ') | οὐ φῆς (-⁴x) hic et Eq. 183 | ὠφελεῖν in fine 3x ap. Ar. || **32** v. 497 ἐγὼ δ' ἔσομαι σοι σκευοφόρος ἐν τῷ μέρει, Lys. 539s. αἴρεσθ' ἄνω, γυναῖκες, ἀπὸ τῶν καλπίδων, ὅπως ἂν / ἐν τῷ μέρει χῆμας τὴ ταῖς φίλαισι συλλάβωμεν | vv. 524s. οὐ μὴ φλυαρήσεις ἔχων, ὃ Ξανθία, / ἄλλ' ὀράμενος οἴσεις πάλιν τὰ στρατόματα, et cf. V. 1443, Pax 1341s., Ec. 774 || **33** de pugna apud Arginusas cf. Xen. HG I 6,24; de servorum manumissione cf. vv. 190s. εἰσβαίνε δὴ :: δεῦρο :: δοῦλον οὐκ ἄγω, / εἰ μὴ νενουμάχηκε τὴν περὶ τῶν κρεῶν, 693s. καὶ γὰρ αἰσχρόν ἐστι τοὺς μὲν ναυμαχῆσαντας μίαν / καὶ Πλαταιᾶς εὐθὺς εἶναι κἀντὶ δούλων δεσπότηας, necnon Hellenic. FGrHist 323a F 25 | οἴμοι κωμωδίαμων (semper in initio) 31x ap. Ar. | ad ἐναυμάχου (hic conativum) vd. vv. 49, 191, 430, 693, 698, 702, 1440 || **34** Soph. OC 1366 ἢ τὰν οὐκ ἂν ἦ, Denniston, GP² 553s. | Lys. 1222 οὐκ ἄπτε; κωλύσεσθε τὰς τρίχας μακρά, Ec. 648 οἰμῶζοι γ' ἂν καὶ κωλύοι, et cf. Eq. 433, V. 584, Pax 255, Av. 1207, Th. 211, Pl. 111, 612 | Ach. 200 χαίρειν κελεύον πολλὰ τοὺς Ἀχαρνεῖας || **35** V. 979-981 κατάβα, κατάβα, κατάβα, κατάβα :: καταβήσομαι. / καίτοι τὸ "κατάβα" τοῦτο πολλοὺς δὴ πάνυ / ἐξηπάτηρεν. ἀτὰρ ὅμως καταβήσομαι | πανουργ. 62x ap. comicos (43 ap. Ar., 13x —² ..., 7x in Ra.) | Ec. 1093s. ἐγγὺς ἤδη τῆς θύρας / ἐλκόμενός εἰμ' —, Pl. 767 ὡς ἄνδρες ἐγγὺς εἰσὶν ἤδη τῶν θυρῶν || **36** Eq. 275 ἄλλ' ἐγὼ σε τῇ βοῇ ταύτη γε πρῶτα τρέφωμαι, Av. 157 οὐ πρῶτα μὲν δεῖ | de periphraσι quae dicitur constructione (βαδίζων εἰμὶ) vd. e.g. v. 1113, Pl. 1192 || **37** v. 464 παῖ παῖ, Nu. 1145 παῖ, ἡμί, παῖ, παῖ (sed haec anaphor 15x ca. ap. Ar. invenitur) | ad hypocoristicum subiunctum vd. Nu. 132 παῖ, παιδίον, necnon Ach. 404 Εὐριπίδη, Εὐριπίδιον, Nu. 222s. ὃ Σώκρατες / ὃ Σωκρατίδιον.

Bibliografia minima

Edizioni di riferimento: K.J. Dover, *Aristophanes. Frogs*, Oxford 1993; D. Del Corno, *Aristofane. Le Rane*, Milano 1992² (1985¹). **Edizioni commentate:** Del Corno, *o.c.*; Dover, *o.c.*; G. Paduano-A. Grilli, *Aristofane. Le Rane*, Milano 1996; A.H. Sommerstein, *The Comedies of Aristophanes*, IX. *Frogs*, Warminster 1996. **Altre edizioni: (testo completo)** M. Musurus, Venetiis 1498; A. Fracinus, Florentiae 1525; S. Grynaeus, Basileae 1532; A. Caninius, Lugduni 1548; N. Frischlin, Francofurti ad Maenum 1586 (1597², 1625³); L. Kuster, Amstelodami 1710; S. Bergler, Lugduni 1760; R.F.P. Brunck, Argentorati 1781-1783; P. Invernizi-C.D. Beck-G. Dindorf, Lipsiae 1794-1826; G.H. Schaefer, Lipsiae 1812 (1818²); C.H. Weise, Lipsiae 1812-1814; C.G. Schutz, Lipsiae 1821; G. Dindorf, Lipsiae 1825 (Londini 1830, Lipsiae 1830, Oxonii 1835, Parisiis 1838, Londini 1869); J.F. Boissonade, Parisiis 1826; F.H. Bothe 1828-1830 (1845²); I. Bekker, London 1829; H. Holden, Cantabrigiae 1848 (London 1868²); T. Bergk, Lipsiae 1852 (1867²); A. Meineke, Lipsiae 1860; F.A. Paley, Cambridge 1877; F.H.M. Blaydes, Londini-Halis Saxonum 1880-1893; J. van Leeuwen, Leiden 1893-1906; F.W. Hall-W.M. Geldart, Oxonii 1900-1901 (1906-1907²); B.B. Rogers, London 1902-1916; V. Coulon-H. Van Daele, Paris 1923-1930; R. Cantarella, Milano 1949-1964; G. Mastromarco-P. Totaro, Torino 1983-2006; J. Henderson, Cambridge, Mass.-London 1998-2002; (**Ranae**) J.G.C. Höpfner, Halae 1797; B. Thiersch, Lipsiae 1830; H.P. Cookesley, London 1837; T. Mitchell, London 1839; F.V. Fritzsche, Turici 1845; T. Kock, Berlin 1856 (1868², 1881³, 1898⁴); H. Pernice, Leipzig 1856; A. von Velsen, Leipzig 1881; W.W. Merry, Oxford 1884; T.G. Tucker, London 1906; W. Süß, Bonn 1911; L. Radermacher, Wien 1921 (L. R.-W. Kraus, Wien 1954², Graz-Wien-Köln 1967³); W.B. Stanford, London 1958 (1963²); J. García López, Murcia 1993; K.J. Dover, Oxford («student edition») 1997. **Frammenti:** R. Kassel-C. Austin, *Poetae Comici Graeci*, III/2. *Aristophanes. Testimonia et fragmenta*, Berolini-Novii Eboraci 1984. **Scoli:** W.J.W. Koster-D. Holwerda et al., *Scholia in Aristophanem*, I-IV, Groningen 1960-2001; F. Dübner, *Scholia Graeca in Aristophanem*, Parisiis 1855; G. Zuntz, *Die Aristophanes-Scholien der Papyri*, Berlin 1975².

Traduzioni italiane: (testo completo) R. Cantarella 1949-1964 cit.; B. Marzullo, Roma 2003³ (Roma-Bari 1982², Bari 1968¹); Mastromarco-Totaro 1983-2006; (**Ranae**) E. Romagnoli, Torino 1907; C. Corbato, Milano 1966; Del Corno 1992 cit.; Paduano-Grilli 1996 cit.

Alcuni studi, specie sulle Rane: C. Prato, *Euripide nella critica di Aristofane*, Galatina 1955; H. Dörrie, *Aristophanes' Frösche (1433-1467)*, «Hermes» LXXXIV (1956) 296-319; V. Ehrenberg, *L'Atene di Aristofane*, trad. it. Firenze 1957 (ed. or. Oxford 1951²); H.-J. Newiger, *Metapher und Allegorie. Studien zu Aristophanes*, München 1957; D. MacDowell, *Aristophanes, "Frogs" (1407-1467)*, «CQ» n.s. IX (1959) 261-268; T. Gelzer, *Der epirrhematische Agon bei Aristophanes. Untersuchungen zur Struktur der attischen alten Komödie*, München 1960; C.F. Russo, *Storia delle Rane di Aristofane*, Padova 1961; P. Pucci, *Aristofane ed Euripide: ricerche metriche e stilistiche*, «Memorie dell'Accademia dei Lincei» s. 8 X (1962) 277-421; A.M. Komornicka, *Métaphores, personifications et comparaisons dans l'oeuvre d'Aristophane*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1964; J. Taillardat, *Les images d'Aristophane. Études de langue et de style*, Paris 1965²; P. Rau, *Paratragodia. Untersuchungen zu einer komischen Form des Aristophanes*, München 1967; D.J. Littlefield, *Twentieth Century Interpretations of the Frogs. A Collection of Critical Essays*, Englewood Cliffs 1968; J. Werner, *Aristophanes' Sprachkunst in den Fröschen (1-30)*, «Philologus» CXIII (1969) 10-23; G. Wills, *Why are the frogs in the 'Frogs'*, «Hermes» XCVII (1969) 306-317; K.J. Dover, *Aristophanic Comedy*, London 1972; D.M. MacDowell, *The Frogs' chorus*, «CR» XXII (1972) 3-5; R. Cantarella, *Dioniso tra Baccanti e Rane*, in *Serta Turyniana*, Urbana, Ill.-Chicago-London 1974, 291-310; E.S. Spyropoulos, *L'accumulation verbale chez Aristophane*, Thessaloniki 1974; H.-J. Newiger (ed.), *Aristophanes und die alte Komödie*, Darmstadt 1975; M.G. Bonanno, *Democrazia ateniese e sviluppo del dramma attico*, II. *La commedia*, in *Storia e civiltà dei Greci*, III, Milano 1979, 311-350 (339-349); C.N. Eberline, *Studies in the Manuscript Tradition of the Ranae of Aristophanes*, Meisenheim a.G. 1980; J.T. Hooker, *The composition of the Frogs*, «Hermes» CVIII (1980) 169-182; L.M. Stone, *Costume in Aristophanic Comedy*, New York 1981; M. van der Valk, *A few observations on the Ranae of Aristophanes*, «Humanitas» XXXIII/XXXIV (1981/1982) 95-126; M. van der Valk, *Aristophanes' Ranae 1249-1363*, «Antichthon» XVI (1983) 54-76; R.H. Allison, *Amphibian ambiguities. Aristophanes and his Frogs*, «G&R» XXX (1983) 8-20; C.F. Russo, *Aristofane autore di teatro*, Firenze 1984² (ed. ingl. 1994); B. Zimmermann, *Untersuchungen zur Form und dramatischen Technik der aristophanischen Komödien*, I-III, Königstein i.T. 1984 (1985²), 1985, 1987; H.-J. Newiger, *Zum Text der Frösche des Aristophanes*, «Hermes» CXIII (1985) 429-448; P. Epstein, *Dionysus' journey of self-discovery in the Frogs of Aristophanes*, «Dionysius» IX (1985) 19-36; D. Konstan, *Poésie, politique et rituel dans les Grenouilles d'Aristophane*, «Métis» I (1986) 291-308; E. Degani, *Insulto ed escrologia in Aristofane*, «Dioniso» LVII (1987) 31-47; M. Heath, *Political Comedy in Aristophanes*, Göttingen 1987; M. Lossau, *Amphibolisches in Aristophanes' Fröschen*, «RhM» CXXX (1987) 229-247; F. Perusino, *Dalla commedia antica alla commedia di mezzo. Tre studi su Aristofane*, Urbino 1987; K.J. Reckford, *Aristophanes' Old and New Comedy*, I. *Six Essays in Perspective*, Chapel Hill, N.C. 1987; C. Franco, *La competenza del destinatario nella parodia tragica aristofanea*, in E. Corsini (ed.), *La polis e il suo teatro*, II, Padova 1988, 213-232; R. Rosen, *Old Comedy and Iambographic Tradition*, Atlanta, Ge. 1988; S. Goldhill, *Comic inversion and inverted commas: Aristophanes and parody*, in *The Poet's Voice: Essays on Poetics and Greek Literature*, Cambridge 1991, 167-222; B. Heiden, *Tragedy and comedy in the Frogs of Aristophanes*, «Ramus» XX (1991) 95-111; J. Henderson, *The Maculate Muse. Obscene Language in Attic Comedy*, New York-Oxford 1991²; T.K. Hubbard, *The Mask of Comedy. Aristophanes and the Intertextual Parabasis*, Ithaca, N.Y.-London 1991; W. Rösler-B. Zimmermann, *Carnevale e utopia nella Grecia antica*, Bari 1991; L. Perilli, *Aristoph. Ran. 971 ss. (λογισμός, σχέψις)*, «Philologus» CXXXVI (1992) 31-41; G.M. Sifakis, *The structure of Aristophanic comedy*, «JHS» CXII (1992) 123-142; A.M. Bowie, *Aristophanes. Myth, Ritual and Comedy*, Cambridge 1993; J.M. Bremer-E.W. Handley (edd.), *Aristophane*, «Entr. Hardt» XXXVIII (1993); L. Inglese, *L'«Antigone» di Euripide nelle «Rane» di Aristofane*, «QS» XXXVII (1993) 151-157; A.H. Sommerstein, *Kleophon and the restaging of 'Frogs'*, in A.H. S.-S. Halliwell-J. Henderson-B. Zimmermann, *Tragedy, Comedy and the Polis*. «Atti del Convegno di Nottingham, 18-20 luglio 1990», Bari 1993, 461-476; H. Wainsbrough, *Two choruses of frogs?*, «JHS» CXIII (1993) 162; M.R. Di Blasi, *Sulla tradizione manoscritta di Aristofane*, «BollClass» XV (1994) 123-141; XVI (1995) 121-144; XIX (1998) 97-109; R. Kassel, *Zu den «Fröschen» des Aristophanes*, «RhM» CXXXVII (1994) 33-53; G. Mastromarco, *Introduzione a Aristofane*, Roma-Bari 1994; D.M. MacDowell, *Aristophanes and Athens. An Introduction to the*

Plays, Oxford 1995; V. Tammara, *Osservazioni sulle "Rane" di Aristofane*, «MCr» XXX/XXXI (1995/1996) 159-166; P. Mertens, *Les papyrus d'Aristophane. Actualisation des données bibliologiques et bibliographiques*, in M.S. Funghi (ed.), *Ὅδοι διζήσιος. Le vie della ricerca*. «Studi in onore di F. Adorno», Firenze 1996, 335-343; P. von Möllendorff, *Αἰσχύλων δ' αἰρήσομαι: Der «neue Aischylos» in den Fröschen des Aristophanes*, «WJA» N.F. XXI (1996/1997) 129-151; H. Kuch, *Die attische Tragödie und ihr Publikum. Nach den «Fröschen» des Aristophanes*, «Aevum(ant)» X (1997) 109-125; E. Magnini, *Alcune allusioni parodiche a passi di tragedie euripidee nelle Rane di Aristofane*. «Aevum(ant)» X (1997) 159-166; M.G. Bonanno, *Metafora e critica letteraria: a proposito di Aristofane, Rane 900-904*, «SemRom» I (1998) 79-87; S. Colvin, *Dialect in Aristophanes. The Politics of Language in Ancient Greek Literature*, Oxford 1998; J.-U. Schmidt, *Die Einheit der Frösche des Aristophanes: demokratische Erziehung und "moderne" Dichtung in der Kritik*, «WJA» XXII (1998) 73-100; M. Cavalli, *Le Rane di Aristofane: modelli tradizionali dell'agone fra Eschilo ed Euripide*, in *Ricordando Raffaele Cantarella*, Milano 1999, 83-105; D. Iordanoglou, *Dionysus' thunder: a note on Aristophanes' Frogs vv. 238-239*, «Eranos» XCVII (1999) 62-67; I. Lada-Richards, *Initiating Dionysos. Ritual and Theatre in Aristophanes' Frogs*, Oxford 1999; M. Sonnino, *Le strategie militari di Pericle e le Rane di Aristofane (Aristoph. Ran. 1019-1025, 1435-1466)*, «SemRom» II (1999) 65-97; P. Thiery, *Aristophane et l'ancienne comédie*, Paris 1999; F. Cannatà, *Aristofane, "Rane" 180-183 e la prassi dell'entrata in scena annunciata nel teatro antico*, «SemRom» III (2000) 49-63; E. Fabbro, *A proposito di Dioniso all'sul remo (Aristoph. Ran. 197 ss.) e di uno σχοῖνος ἐπίχωρος (Ach. 231)*. «SemRom» III (2000) 281-294; D. Harvey-J. Wilkins (edd.), *The Rivals of Aristophanes. Studies in Athenian Old Comedy*, London 2000; J.M. Labiaqno Ilundain, *Estudio de las interjecciones en las comedias de Aristófanes*, Amsterdam 2000; G.F. Nieddu, *Eschilo interprete di se stesso: (Ar. Ran. 1126s. e 1138-1150)*, «Eikasmós» XI (2000) 97-106; T. Paulsen, *Tragödienkritik in den Fröschen des Aristophanes*, in J. Styka (ed.), *Studies in Ancient Literary Theory and Criticism*, Kraków 2000, 71-89; M.S. Silk, *Aristophanes and the Definition of Comedy*, Oxford 2000; P. Totaro, *Le seconde parabasi di Aristofane*, Stuttgart 2000²; A. Bierl, *Der Chor in der Alten Komödie. Ritual und Performativität*, München-Leipzig 2001; R. Campagner, *Lessico agonistico di Aristofane*, Roma-Pisa 2001; A. Ercolani (ed.), *Spoudaiogeloion. Form und Funktion der Verspottung in der aristophanischen Komödie*, Stuttgart-Weimar 2001; M. Habash, *Dionysos' roles in Aristophanes' Frogs*, «Mnemosyne» s. 5 LV (2002) 1-17; P. von Möllendorff, *Aristophanes*, Hildesheim-Zürich-New York 2002; N.W. Slater, *Spectator Politics: Metatheatre and Performance in Aristophanes*, Philadelphia 2002; A. Willi, *The Languages of Aristophanes. Aspects of Linguistic Variation in Classical Attic Greek*, Oxford 2003; S. Beta, *Il linguaggio nelle commedie di Aristofane. Parola positiva e parola negativa nella commedia antica*, Roma 2004; F. Montana (ed.), *Interpretazioni antiche di Aristofane*, Sarzana 2005;

Metrica: J. Descroix, *Le trimètre iambique des iambographes à la comédie nouvelle*, Macon 1931; C. Prato, *I canti di Aristofane*, Roma 1962; A.M. Dale, *The Lyric Metres of Greek Drama*, Cambridge 1968²; E. Domingo, *La responsión estrófica en Aristófanes*, Salamanca 1975; C. Prato, *I metri lirici di Aristofane*, «Dioniso» LVII (1987) 203-244; C. Romano, *Responsioni libere nei canti di Aristofane*, Roma 1992; L.P.E. Parker, *The Songs of Aristophanes*, Oxford 1997.

Indici: O.J. Todd, *Index Aristophaneus*, Cambridge 1932; H. Dunbar, *A Complete Concordance to the Comedies and Fragments of Aristophanes*, Oxford 1883 (nuova ed. a c. di B. Marzullo, Hildesheim-New York 1973); H.A. Holden, *Onomasticon Aristophaneum sive index nominum quae apud Aristophanem leguntur*, Cambridge 1902².

Altra bibliografia: Mastromarco 1983 cit. 63-72; I.C. Storey, «EMC» XXXI (1987) 1-46, «Antichthon» XXVI (1992) 1-29; J.R. Green, «Lustrum» XXXI (1989) 7-95, XXXVII (1995) 7-202; B. Zimmermann, «AAHG» XLV (1992) 161-184, XLVII (1994) 1-18; Sotera Fornaro-Monica Negri-Isabella Tacchini, *Bibliografia della letteratura greca, in Lo spazio letterario della Grecia antica*, III, Roma 1996, 438-449 (447s.); Mastromarco-Totaro 2006 cit., 51-60.